

KUNSKAPSVAKUUM I RYSSLAND SOM STIMULUS FÖR KUNSKAP OM RYSSLAND PÅ 1500-1700-TALEN.

Lubomír Ďurovič

När man i gängse kommunikation karakteriserar Rysslands utveckling efter 1400-talets befrielse från det s k tatariska oket och efter Bysans' fall, talar man i första hand om dess specifika maktform - samoderzavie (självhärskardömet) .

En annan sida av Rysslands specifika utveckling under samma tid är gnoseologin (epistemologi, kunskapsteori). Jag vill visa hur den uppenbarade sanningens princip bestämde Rysslands kulturhistoria och därigenom även dess politiska historia. Gnoseologin med den uppenbarade sanningen som grundprincip är, enligt min uppfattning, tillsammans med samodeizavie nyckeln till att förstå Rysslands historia, dess nutid, och kanske även dess framtid.

* * *

0.1. Jag måste först göra en terminologisk precisering: mitt ämne handlar inte om Ryssland i dagens betydelse av ordet, utan om den östliga kristendomen, d v s ortodoxin hos Русь (Rus'). Vilken roll ortodoxin spelade för kulturutvecklingen hos olika delar av Русь, ser man mycket väl på skillnaderna mellan olika delar av detta gamla komplex - mellan Moskvastaten och de östslaviska delarna av det historiska Litauen, senare Rzeczpospolita, resp. under det första skedet även mellan Moskvastaten och Novgorod - Pskov.

I alla västerländska språk saknar vi en ekvivalent till Rus' (Русь), d v s den (slaviska) befolkningen och dess territorium tillsammans i den omfattning som de hade under Kiev-statens tid: skillnaden mellan Русь och Ryssland är av central betydelse.

* * *

0.2 Vår civilisation har två - djupt olika - gnoseologiska traditioner: den judiska och den grekiska. De skiljer sig i fråga om människans förhållande till Gud. I den judiska gnoseologiska traditionen, som är formulerad i Gamla Testamentet, får människan inte försöka skaffa sig kunskap om Gud, får inte uttala Guds namn, får inte avbilda honom: all kunskap om honom och hans skapelse - d v s om omvärlden och om människan själv finns i den Heliga skrift. Människan har ingen rätt att gå utöver denna kunskap -vilket symboliseras med Kunskapens träd i Paradiset (i en av dess tolkningar) . Hon får bara l ä s a o c h t o l k a dessa heliga texter som innehåller den gudomliga sanningen. Så har judendomen utvecklat etik och tro (monoteism) - men inte filosofi, vetenskap eller konst.

Den grekiska gnoseologiska traditionen är en helt annan: gudarna umgås med människor, tävlar, älskar eller slåss med människor - och det finns alltså i n g e t h i n d e r att försöka lära känna både dem och all annan skapelse. Det är därför grekerna kunde basera sin gnoseologi på empiri och utvecklade filosofin inkl. logiken, lade grunden till vetenskapen i sin naturfilosofi och utvecklade konsten inom alla dess grenar, med var sin Musa.

Den kristna kyrkan antog på sina första kyrkomöten med det Gamla Testamentet fullständigt den judiska världsuppfattningen - alltså den i Bibeln uppenbarade sanningens princip. I Östrom, d v s Bysantinska riket, blev denna den kristna kyrkans uppfattning statsideologi. (Den platoiska akademien i Athen stängdes officiellt år 529).

I det f d Västrom fanns det efter Västromerska rikets fall 476 ingen stark stat som kunde driva igenom denna, den- då fortfarande odelade -kristna kyrkans uppfattning. Avgörande för utvecklingen i västkyrkans sfär (efter schismen 1054) var att Aristoteles' verk åter började studeras. Under den klassiska feodalismens blomstringstid omkring år 1100 kom Aristoteles' skrifter till Västeuropa genom arabernas förmedling i Spanien. Deras värde blev erkänt och så utvecklade västkyrkans teologer, i första hand Thomas Aquinas (Th. av Aquino), en lära, senare kallad skolastik, som möjliggjorde samlevnad mellan den Kristna tron och den grekiska gnoseologiska arvet - alltså i första hand empiri och rationalism. Detta ledde efter ett à p v å sekel fram till Renässansen med vetenskap och sekulär konst, och efter ytterligare c:a två sekel till teknikens tillkomst o s v .

Striden om dessa värden (values, ценности) - om Aristoteles, empiri, i sin yttersta konsekvens om rationalism och vetenskap - spelade en central

roll i Rysslands kulturutveckling under 1500-1600-talet - och har sina efterdyningar även i 1800- och 1900-talets ideologiska debatt (Kirejevskij och slavofilismen, Trubeckoj och den "eurasiatiska" rörelsen, Solzjenitsyn).

* * *

I.1 Efter befrielsen från tatarerna och efter Konstantinopels fall inledde Ivan III och hans bysantinska maka Zoe Paleolog (Palaiologos; i Ryssland kallad Sofia) den period, då Ryssland övertog det bysantinska arvet och etablerade samoderžavie i dess klassiska ryska 1500-1600-talsform. Den bysantinska gnoseologin drevs igenom först och främst av Iosif Volockij, och den kodifierades definitivt på Stoglavvyj sobor (kyrkomötet) 1551.

Stoglav fastställde att благочестие, d v s den ortodoxa kyrkliga religiositeten, är det högsta andliga värdet i Русь: därför skall man skoningslöst bekämpa inte bara еллинския бѣсования, utan all grekisk - kallad "hednisk" - kunskap: om det är någon som sysslar med eller kan "остроломию (astronomi), эодии (Zodiak), альманах, звездочет, Аристотелевы врата (introduktion till Aristoteles) и иные мудрости еретическия", då skall благочестивый царь se till, "чтобы православные христиане таких богомерзких книг еретических у себя не держали и не чли", annars "им быти от благочестивого царя в великой опале" (Stoglav 140). På samma sätt förbjuds alla slags konst eller spel: вся божественная писания и ... правмла отрицают всякое игране и зернь (tärningar), и шахматы, и тавлѣи (damspel), и гусли и смыки, и сопѣли (pipor), и всякое гудение, и глумление, и позорище, и плясание - рече бо господь 'горе вам смеющимся ныне, яко възрыдаете и восплачете'".

Visserligen påbjuder Stoglav att en sorts skolor inrättas: "у ... священников и у днаконов ... учинити в домех училища, чтобы ... все православные христиане, в коемждо граде давалн своих детей на учение грамоте, книжного письма и церковного пения ..." : men, såvitt vi vet, har denna punkt aldrig uppfyllts. Kanske därför att dessa "skolors" huvuduppgift var en annan: "п а ч е ж е в с е г о учеников бы своих берели и хранили во всякой чистоте и блюли бы их от всякого плотского растления, но и паче же от всякого содомского греха и рукоблудия и ото всякие нечистоты ..." - man kan se här en kodifiering av det välkända ryska pryderiet. - Som kunskapskällor accepteras enligt denna uppfattning bara Bibeln, kyrkofäderna, ekumeniska kyrkomötens beslut o d. De "sju fria konsterna", grunden för västerlandets bildning avvisas explicit med hänvisning till Bibeln. T ex citerar Francisk Skoryna i inledningen till

sin bibelutgåva 1517-1519 kyrkofadern Gregorius den Store: "Святое писмо все иные науки превьгшает, понеже егда бывает чтено под простыми словы замыкает тайну ... Ту научение седми наук вызволенных д о с т а т о ч н о е ", och så går man igenom alla de sju fria konsterna från grammatik till astronomi och musik och visar hur Bibeln är överlägsen: i stället för grammatik skall man läsa psalmer, i stället för logik Jobs bok eller Paulus' brev, i stället för aritmetik 4:de Mosebok; i stället för astronomi läs Genesis om hur solen och månen skapades, och i Konungaboken kan du läsa om hur solen gick tillbaka några steg osv. Och poängen är: "Более воистину чуднтлся превеллкой божией моци мусишь н и ж л и у ч и т и с я" (Аниченко 1961,106-107).

1.2 Att Bibeln är den enda kunskapskällan innebär att all ny kunskap är av ondo: därför skall allt som man skriver vara "от книзь". Som en av Volockijs lärjungar sade : "Всем страстям мати - мнение (= egen mening): мнение - второе падение".

Detta betydde vidare, att allt viktigt redan existerar skrivet i böckerna: nutiden skall bara b e v a r a det existerande. Som Dmitrij Tolmač, översättare av den s k ryska Donatus sade: "Не новое учияемъ, но ветхая поновляем" (Меckовская 1984, 21). Det betyder på vår tids klarspråk att i n g e n n y k u n s k a p o m n å g o t s o m h e l s t f å r t i l l k o m m a . Man lär sig bara att imitera och inte att skapa något nytt; man lärde "чтенме по складам", men knappast att skriva. Föreställningen att den gudomliga sanningen kan ligga i textens små ortografiska detaljer går tillbaka till Trnovo-patriarken Euthymius (Евфимлий): "Ortodoxi är ortografi". I Ryssland fick denna aspekt av den uppenbarade sanningen sitt extrema uttryck t e x under raskol-striderna i konflikterna om stavningen "Ісусь" eller "Исусь", om двоеперстле vs. троеперстие och dylikt.

Det fanns i Moskvastaten en fientlig inställning även till all teknik: первопечатник Ivan Fjodorov drevs ut från Moskva av "iosifljane" - Iosif Volockijs ivriga anhängare, och blev då tvungen att flytta till den andra Rus'-staten Litauen och trycka böcker i L'vov.

Hela denna atmosfär, hela denna inställning till kunskap, konst, till den omgivande världen, kallade Nikolaj Berdjajev "безмыслие и безмолвие допетровской Руси".

* * *

II. Under samma tid upplevde den del av Europa som tillhörde Västkyrkan en direkt motsatt utveckling, en kunskapsexplosion. Skolastiken följdes av Renässansen och humanism. Land efter land grundar sina universitet som uppstår som instrument för att skapa ny kunskap. Det börjar 1189 i Bologna och 1364 når denna våg Kraków, Polens huvudstad. Och eftersom Polen och Litauen 1386 ingick en personalunion, når här universitetsväsendet för första gången Rus', - ty Litauen, Magna Ducatus Lithuaniae, bebos till större delen av en rysk befolkning, som på latin kallas Rutheni, till skillnad från Moscovitae i Moskva-staten, (ef. t ex Ch.S. Stang 1936; jfr. även Uspenskij 1983 eller min artikel om Ruthenerna i detta band.).

Nu uppstår den stora polariseringen i Europa: Västeuropa skapar i stadigt accelererande tempo ny kunskap, utvecklar vetenskap som en autonom gren av mänsklig aktivitet, ställer högre och högre krav på exakthet och abstraktion, vilket, i sin tur, blir grunden för tekniken, med alla dess följder för människans vardag. - På den andra, östra sidan av kyrko-gränsen är kunskap förbjuden, allt görs för att någon ny kunskap inte skall alstras, så att all kunskap om omvärlden fryses på Moseböckernas nivå. Genom att text kyrkslaviska bokstäver användes som siffror, är bråkdelar och operationer med dem i Ryssland ett oöverstigligt problem vid samma tid, som Descartes grundar den analytiska geometrin och opererar med funktioner (Miljukov 1916, 256ff.).

Moskvastaten och den ryska ortodoxin skapar alltså ingen kunskap, dvs inte heller någon kunskap om sig själv, om sitt levnadssätt, sitt land, sin religion, sitt språk och blir för det ekonomiskt expansiva och kunskapstörstande Västeuropa ett kunskapsvakuum.

Detta kunskapsvakuum fylls först av västeuropéer som reser till Ryssland; senare, från 1500-talets sista decennier börjar ruthener i MDL (Lill-ryssland) - alltså Rus¹ själva - skapa grundvalarna för rysk vetenskap: och först på 1700-talet, efter Peters (tvångs)uropeisering, uppstår vetenskap även i hans Российская империя.

* * *

II.I (H e r b e r s t e i n.) Den förste som rejält bekantade Västerlandet med Ryssland var den österrikiske friherren Sigmund Herberstein. När han

skickades till Moskva som den habsburgske kejsarens ambassadör, uppmanades han uttryckligen av kardinalen i Salzburg och sedan även av kejsaren Ferdinand I att noga observera landet och i synnerhet att skaffa kunskap om Moskvastatens religion, om dess folk och dess levnadssätt. Herberstein, som kom från Kärnten, hade där lärt sig "windisch", alltså en av dagens slovenska dialekter, och det gjorde det möjligt för honom att förstå en hel del utan tolk. Han säger att han på sina diplomatiska uppdrag vistades i många länder, inte bara i västliga (t ex i Turkiet); men medan de andra är välbekanta, är Ryssland obekant, och även sådana som skrivit om det (t ex Mechowski/Mechowita, *De duabus Sarmatiis*) har aldrig varit där personligen (Herberstein 1988, 55).

Herbersteins *Rerum Moscoviticarum commentarii* trycktes första gången 1549, och trycktes sedan om flera gånger och översattes bara under 1500-talet till italienska, tyska, engelska, tjeckiska, holländska och polska. Dess moderna ryska översättning med kommentarer från år 1988 (Herberstein 1988) noterar tillsammans 57 utgåvor och populära omarbetningar. Isacenko menar att Herbersteins bok formade genomsnittseuropéens föreställning om Ryssland under flera århundraden (Isacenko 1957, 322).

Herberstein var den förste som noggrant beskrev ceremonin vid storfurstens kröning, där storfursten själv, under sitt liv, väljer och kröner sin efterföljare, och där metropoliten i bön hänvisar till att fursten blev vald av Gud på samma sätt som Gud valde David (även om det i Bibeln är Saul! 1 Samuels bok, kap. 9) till Israels konung. Det var denna uppfattning av konungamakten som gav den moskovitiska och senare ryske härskaren karaktären av samoderëec, självhärskare med vissa gudomliga egenskaper -och som fram till 1900-talet stoppade alla försök att dela upp hans oinskränkta makt. Herberstein konstaterar på ett annat ställe att den moskovitiska härskaren utan begränsning förfogar över undersåtarnas liv och egendom, och att dessa uppfattar sin härskares vilja som Guds vilja utan att ens tänka på något motstånd. Den upplyste centraleuropeiske humanisten Herberstein kan inte låta bli att ställa frågan: "Är det folkets råhet som kräver en tyrann som härskare, eller skapar härskarens tyranni sådan råhet och hårdhet hos folket" (Herberstein 1988, 74).

II.2 I Herbersteins spår går sedan en rad västeuropeiska författare som beskriver Moskvastaten. Som vi vet fanns det fram till 1700-talet inget ryskt verk om Ryssland (furst Kurakins beskrivning är från år 1723) och då

uppstår i olika länder tryckta eller otryckta beskrivningar av Moskvastaten eller reseskildringar av tämligen olika karaktär. Vi har t ex i Tyskland Cellarius och Olearius, i England Richard James, i Rom påvens legat Posse-vinus, i Frankrike kapten Margeret. Sverige med sitt omedelbara territoriella grannskap till både Moskvastaten och Litauen har under 1600-talet sin Petrus Petraeus' Sciologia. I Sverige skrev Kotošichin sin Россия в царствование Алексея Михсайловича som visserligen är skriven av en insider, men i väst, för västpublik; man kan bara fråga sig om den är skriven för att informera en informationstörstande publik eller för att avslöja de missförhållanden i Moskvastaten som denne förste "avhoppare" ville visa för sin nya omgivning. I varje fall är denna bok den mest utförliga beskrivningen av Moskvastatens inre förhållanden. - Vidare har vi från Sverige Narvabiskopen Bergius' avhandling Exercit&tio Histońco-Theo-logica de statu Ecclesiae et religionis Moscoviticae (1704), som tämligen länge ansågs vara den mest pålitliga och utförliga informationen om Rysslands ortodoxa kyrka. - Det mest bekanta svenska exemplet på intresset för Ryssland är Johann G. Sparwenfelds vistelse i Ryssland och hans brevväxling med Leibniz. Syftet med hans lexikografiska arbeten, så ivrigt stimulerade av Leibniz, var att för västerlänningar öppna möjligheten att skaffa sig egen kunskap om Ryssland. Som Leibniz skrev till honom: "Ni har dragit fram ljuset från djupaste mörkret, d v s från Moscoviterna" (Wieselgren 1884/85, 6).

* * *

III. En specifik karaktär fick konfrontationen mellan det västerländska kunskapsskapandet och det moskovitiska eller rysk-ortodoxa kunskapsvakuumet i Litauen, hos sydvästryssarna (Rutheni), som visserligen tillhörde ortodoxin, men kom i direkt kontakt med västerlandet, med den polska renässansen under dess blomstringstid på 1500-talet. Litauen, i personalunion med Polen sedan 1386 under sin egen Jagiello/Jagailo-ätt, hade nästan absolut religionsfrihet och här konfronterades nu - som ingen annanstans - den ryska ortodoxin med polska jesuiters framgångsrika katolicism, med judendomen, med protestantismen samt med s k sekter, t ex arianer eller socinianer i maximal mångfald. Den klassiska ortodoxins kunskapsfientlighet mötte här jesuiternas sofistikerade pedagogik, de protestantiska humanisternas lärdom och blomstrande konst (Kochanowski, Rej), "sekternas" ibland ganska radikala sociala program (t ex Simon Bud-nyjs katekes "для простых людей язъгка русского" 1562). Ortodoxin kunde inte mäta sig med någotdera, var klart underlägsen både kulturellt och ekonomiskt, och detta ledde till en mångfaldig differentiering av Русь,

världsliga skikten, konverterade till katolicismen och poloniserades. En del lämnade ortodoxin och bildade Unionen, den grekisk-katolska kyrka som i princip behöll ortodox ritus men erkände påven som (även) sitt överhuvud och därmed ej heller avvisade latinet och den västerländska gnoseologin. De som inte lämnade ortodoxin delas upp i två grupper: de ena insisterar på den uppenbarade sanningen och står fast vid kunskapsfientligheten, de andra lär av jesuiterna, accepterar skolastiken och Aristoteles och försöker tävla med den segrande katolicismen.

För den politiska utvecklingen är de trogna ortodoxa viktigast. De, främst kosacker, utgjorde den massa som gjorde uppror mot Polen 1648-1654 och ställde sig under tsarens beskydd i Perejaslavl'. Men för Rysslands kulturutveckling har både uniaterna och de "kunskapsvänliga" ortodoxerna spelat en avgörande roll.

Den stora konfrontationen utlöstes, när Lublin-unionen ingicks 1569, då Polen och Litauen blev en integrerad Rzeczpospolita. I och med att katolicismen, visserligen aggressiv, men innebärande kultur och bildning, blev alltför attraktiv för Ruthenerna, insåg en del ortodoxa att de måste försöka att nå åtminstone i någon mån samma kulturnivå. Då, på 1580-90-talet började man i Sydvästryssland, först i-Ostróg, L'vov, Luck o dyl. och sedan i Kiev grunda i princip sekulära "bratstva" (broderskap), med dagens språk en sorts bildningsföreningar. Detta utmynnade i den sk Ostrog-akademien med fursten Konstantin som drivande kraft. Ostrog-akademien förblev mest bara ett försök, men en annan akademi bildades 1630 i Kiev, med metropoliten Petro Mohyla (Petr Mogiła) i spetsen, och detta är den första skolan av högre typ hos Rus' överhuvudtaget.

För dessa broderskapsskolor behövdes läroböcker, i första hand modersmålets grammatik, som är det första steget i trivium. Så uppstår de äldsta ryska läroböckerna Adelphotes (1591), Lavrentij Zizanijs grammatik (Грамматика словенска, Vilna 1596) och sedan två epokgörande verk: Miletij Smotrickijs Grammatik! Slavenskija pravilnoe syntagma (1619) och Pamvo Beryndas Lexikon slaveno-rosskij (Kiev 1627). Alla dessa grammatikor skiljer sig principiellt från sk "bukvari": de är grammatikor i dagens betydelse, ger analys av det kyrkslaviska språket enligt gängse västeuropeiska modeller; Smotrickij kodifierade det kyrkslaviska språket och öppnade så möjligheten att rätt använda det för ny skapande. Beryndas lexicon lär ha tillkommit som svar på jesuiten Piotr Skargas invektiv att ortodoxer använder sin Bibel men inte förstår dess språk.

Det är dessa fyra verk - Adelfotes, Zizanij, Smotrickij och Berynda - som är de första vetenskapliga verken hos Rus'. Men ortodoxa fundamentalister motsätter sig också här "latiniseringen" - således dundrar munken Ivan Vysens'kyj på 1600-talet: " Не лучше ли тебе изучить часослов, псалтырь, октоих, апостол и евангелне ... и жнзнь вечную получить - чем постигнуть Аристотеля и Платона и философом мудрым в с е й ж и з н и зваться - н в гее нну отойти?" (cit. enligt Miljukov 1916, 253). Både uniater och "rationella ortodoxa" som t ex Mohyla eller Epifanij Slavineckij skapar den ström av kunskap som från väst genom Polen strömmar till Lillryssland med P. Mohylas Akademi som centrum och därifrån till Moskvastaten. Ett evigt spår i modern ryska av denna förmedlande roll är att varje - nästan varje - västligt "h" återges som "g" enligt modellen: eftersom det lillryska n o h a är ryskt н о r a måste t ex det västliga H a n s a bli г а н з а, h o m o g e n - г o m o g e n н ы й osv., inkl. alla namn - t ex Г и н д е н б у р г, Г и т л е р, Г е н р и к, osv.

* * *

IV. Nästa skede i denna utveckling blev Peter den Stores europeisering av Ryssland. Peter insåg att Rysslands kunskapsvakuum var oförenligt med hans m a k t s t r ä v a n d e n, vilka baserades såväl på Rysslands fysiska storlek som på östkyrkans tusenåriga messianska ideologi om försvaret av den rätta tron och plikten att återerövra dess centrum Konstantinopel.

Efter Mazepa, efter Moskvafundamentalisternas motstånd och efter sin bekantskap med Västeuropa insåg Peter och hans efterföljare att Kievs förmedling inte längre behövdes, att man kunde skaffa sig den västliga kunskapen direkt, genom att "köpa" ledande vetenskapsmän och öppna dörren till väst. Man citerar Peters uttalande: "Vi behöver dem för några decennier, och sedan vänder vi dem ryggen". Hur det gick i verkligheten är en annan historia.

Hur Väst eftersträvade kunskap om Ryssland med hjälp av ryssarnas eget språk och hur det så småningom dök upp genuina ryska författare av l ä r o b ö c k e r och teoretiska arbeten om det ryska språket under 1700-talet - detta är föremål för den intensiva forskningsaktivitet och diskussion som också flera av de närvarande varit involverade i under de senaste åren (jfr. första bandet i serien Slavica Suecana, i tryck).

Det råder inget tvivel om vilken roll Smotrickijs Grammatik, d v s S y d v ä s t - R u s ' spelade härvidlag. Det råder inget tvivel om vilken

stimulerande roll Ludolfs Grammatik, alltså V ä s t e r l a n d e t spelade. Men vi strider om aktörernas roller, när avgörande saker började hända i Ryssland - i Moskva och Petersburg: vilken roll spelade västryssen Kopiewicz och hans eventuelle medarbetare Zabani, vilken roll spelade tyskarna Paus och Schwanwitz samt svensken Gröning, vilken roll de infödda ryssarna Adodurov och Tatischev vid det Akademiska gymnasiet, innan ryssarna själva genom Lomonosov och Barsov samt Karamzin framträdde på scenen och försåg både sitt land och utlandet med tillräcklig kunskap på samma nivå som andra folk om sina respektive språk. Då upphörde Ryssland att vara ett kunskapsvakuum.

BIBLIOGRAFI

- Аничэнка, У. В. et. al. (eds.): 1961, Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы, Мінск.
- Бердяев, Н.: 1946, Русская идея, Умса-Press, Paris.
- Birgegård, U.: 1985, Johan Gabriel Sparwenfeld and the Lexicon Slavonicum, Uppsala.
- Herberstein, S. (Герберштейн, С.): 1988, Записки о Московии, Москва.
- Isačenko, A.V.: 1957, 'Herbersteiniana I, II', Zeitschrift für Slawistik 2, 321-346, 493-512.
Reprint: Opera Selecta, München 1976, 116-167.
- Мечковская, Н.Б.: 1984, Ранние восточнославянские грамматики, Мінск.
- Miljukov, P. (Милюков, П.): 1916, Очерки по истории русской культуры, 2-я часть, 5 нзд., Санкт Петербург.
- Stang, Ch.S.: 1936, Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen (=Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, 1935), Oslo.
- Стоглав: 1971 (=Rarity reprints No. 17), Bradda Books, Letchworth.
- Успенский, Б.А.: 1983, Языковая ситуация Киевской Руси и ее значение для истории русского литературного языка, Москва.
- Wieselgren, H.: 1884-85, 'Leibniz' bref till Sparfvenfelt', Antiqvarisk tidskrift för Sverige, del 7, nr. 3, 4-56.

Lunds Universitet

